



# *Rondleiding*

*door het*

# *Wijn en Streekmuseum van de stad Zell (Mosel)*



*Hartelijk welkom*

## Keiser Maximilian I.

U staat hier voor de museumruimten en U wilt zeker weten wat het grote wandtapijt voorstelt, dat de wand op de tweede verdieping siert. Het zes maal drie meter grote wandtapijt werd op de burcht Arras geweeft, en vertelt de geschiedenis van het bezoek van keizer Maximiliaan I in Zell in het jaar 1512. Maximiliaan was op weg van Cochem naar de rijksdag in Trier en maakte een tussenstop in het logement van de keurvorst in Zell. Dat was voor Zell een grote eer, ofschoon het onderbrengen en het de kost geven van de keizer met zijn gevolg altijd een dure aangelegenheid was, kon Zell het als een eer beschouwen, dat de keurvorst de keizer een grote hoeveelheid wijn meegaf. Op het wandtapijt is de keizer hoog te paard met ruiters te zien. Een ontvangstcommissie van de stad begroet hem. Op de voorgrond is een schip te zien, een aanwijzing dat de keizer de waterweg Moezel genomen had. Op de achtergrond zijn het later gebouwde slot Zell, de Pulverturm (Kruittoren), uit de stadversterking en het wapen van de keizer en de stad Zell vereeuwigd. Ofschoon toen nog niemand over de "Zeller schwarze Katz" sprak, hebben de tapijtknopers dit symbool niet over het hoofd gezien.



Onder het tapijt zijn twee oude kanonnen opgesteld. Daarmee werden vroeger vanuit de Pulverturm feesten ingeschoten. De replika's van de harnassen symboliseren de sporen van de grote tijd die in de late middeleeuwen van Zell uitging.

De foto's aan deze wand dokumenteren de geschiedenis en bijzondere gebeurtenissen van de stad.

De tekening (merian) op de pilaar naast de lift laat zien hoe Zell in het jaar 1646 uitzag, met zijn stadsmuren en torens, de kerken en het slot.

In de vitrine tegenover de ingang van het museum bevinden zich herinneringsstukken van de stad Zell en zijn verenigingen.



## De tijd van de Romeinen en Kelten



De eerste zone van het Zeller museum laat een Hypokaustverwarming zien die in 1987 bij wegebouwwerkzaamheden in de Oberstraße te voorschijn kwam. Het feit, dat in Zell een romeinse vestiging was, is al lang bekend en door alle mogelijke vondsten bevestigd, b.v. door een grote askist, die gebruikt werd voor de as van een overleden Romein, en nog steeds in een moezelplantsoen staat, tegenover Brandenburg Nr. 22. De gevonden hypokaustverwarming is voor Zell een sensatie geweest, omdat deze verwarming bij een grotere badinrichting hoort, die voor Romeinse soldaten noodzakelijk was. De soldaten voelden de overplaatsing naar Gallie of Germania als straf. Zonder badinrichting, die ook een gezelschapsbetekenis had, voelden de Romeinen zich verloren in een barbaars land. Het technische deel van een Hypokaustverwarming is net zo eenvoudig als doeltreffend: hete lucht stijgt op, verwarmt de vloertegels en kan door wandkanalen naar boven worden getransporteerd. De installatie bestond uit een koud bad, een warm en een heet bad met daarbij een omkleedruimte.



In de vitrine, rechts van het raam ziet U vondsten, die men in en om Zell uit keltische, romeinse en merovingische tijd uit de grond en in graven gevonden heeft. Voor de wijnstad Zell is de vondst van verschillende ijzeren wijnbouwmessen een belangrijk bewijs voor de door de romeinen ingevoerde wijnbouw aan de Moezel. Resten van een houten waterleiding, romeinse dakpannen, hoefijzers en weegtoestellen zijn aanwijzingen voor een levendig gebeuren in het Romeinse Zell. De naam "cella" duidt op een belangrijk verzorgingsstation in het linker Rijngebied.

Zell lag geografisch gunstig op de verbindingsweg van de Eifel naar de Hunsrück. Zowel door het "Zeller Bachtal" als ook door het "Altlayer Bachtal" konden de romeinse troepen en handelaren hun doel tot de grotere romeinse steden bereiken. Men kan zich het verzorgingsstation "cella" met magazijnen, stallen en overnachtingsmogelijkheden voorstellen. Daarbij kwam het romeinse bad nog als aangename attractie.



De vitrine links van het venster dokumenteert het verleden van de omgeving van Zell in het neolithicum, door vondsten van stenen werktuigen, verder de keltische geschiedenis van de streek, die ook door de plaatsnamen Kaimt en Merl worden bevestigd. De tentoongestelde romeinse vondsten bewijzen dat de Romeinen de grote technici van de antiken waren, die praktisch alle werktuigen die wij kennen, al hadden ontwikkeld.

## Wijn en wijnkelders (hoe druiven verwerkt worden tot wijn)



De volgende vitrine laat laboratoriumtoestellen zien, die vroeger gebruikt werden om inhoudstoffen van de wijn te bepalen. Een gistpot uit zoutglazuur maakt dat op een eenvoudige manier duidelijk. Wanneer de wijn gist en het betreden van de wijnkelder levensgevaarlijk is, belt de gistpot, doordat de gassen de gistbeker omhoogheffen en weer laten vallen.



Een leren blaasbalg, waarmee de wijn werd gezwaveld en daar mee houdbaar werd gemaakt, is een pronkstuk van de vitrine. Ook werden de vaten gezwaveld, die op deze manier gedesinfecteerd werden. De meeste blaasbalgen zijn inmiddels vernietigd.



Over de hele lengte van deze ruimte zijn gereedschappen en machines van de wijnbouw uitgestald, die vandaag de dag nog bij kleine wijnbouwers in gebruik zijn, en wel: afvulmachines, kurkmachines, filtermachines, pompen, druifmolens en capsuledrukkers, verder nog een mooie verzameling van artistieke afvulkranen en overig handgereedschap, dat normaal gesproken benut werd en nog benut wordt.



Deze 19,5mtr lange bannier laat het ontwerp zien van de feeststoet van het mannenkoor Cäcilia uit 1950.

Onder de trap, iets verstopt, is een vitrine te zien die veel zwaar werk in de wijnbouw laat zien. In steile wijngaarden, die ook nog een leisteen bodem hebben, heeft men schoenen met in de zolen pennen nodig, zodat de wijnboer stevig op zijn scheve werkplaats staat. Leren beenkappen beschermen de benen en de broek. Kleine en grote krommessen, sikkelachtige messen, werden gebruikt bij het snijden van de wijnstokken en voor het bindmateriaal, voordat ze door scharen met bladveren of vandaag de dag door stootkussenveren werden vervangen. Met een ruwe bijl werden de eiken palen gespleten, gepunt en met de vlakke bijlrug in de bodem geslagen. De kleine houten splijtgereedschappen, waarmee wilgen takken werden gespleten, die niet gespleten, te veel weerstand bij het binden zouden geven. Deze arbeid moest men beheersen en werd meestal door vrouwen uitgevoerd. Een verzameling eetgamellen, die gebruikt werden door de wijngaardarbeiders die vaak moesten werken tot het donker werd. Kleine kinderen moesten het eten vaak in deze gamellen naar hun vaders brengen.



Op de grond kan men twee merkwaardig gesmede steenkloppers zien, waarmee leistenen gesplitst werden, om ze daarna met een reiz in de wijnberg te brengen. (Een reiz is een van wilgetenen gevlochten mand, die op de rug werd gedragen), de mestreiz werd van binnen met pek besmeerd, zodat het mestvocht niet uit de mand kon lopen. De dagwarmte werd in de gespleten leistenen opgeslagen, om ze dan 's nachts weer af te geven.

In deze afdeling ziet men verschillende reizen: de steenreiz van hout, de mestreiz, waarmee de

wijngaard bemest werd en de druivenreiz die met een paar staken licht gebouwd is om de drager bij de druiven oogst te ontlasten.

Links achter in de hoek van de wijnbouwafdeling bevindt zich een verzameling houwelen, die in verschillend opzicht Uw aandacht verdient. Opvallend is de vorm en lengte van de houwelen en hakken, die voor verschillende werkzaamheden in de wijngaard en op het veld gevormd zijn. De ijzeren bladen zijn voor een deel zeer lang en daarom zwaar. Als men met deze houwelen en hakken dagen lang in de wijngaard moest werken, ging dat niet zonder sporen voorbij. Houwelen hadden ook namen, die van de vorm werden afgeleid. Bijvoorbeeld de hanenkop.



In verschillende oude stelen zijn de namen van de eigenaar gebrand of gesneden. Voor het inbranden was er een brandijzer nodig voorzien van de naam. Vroeger was gereedschap duur en moest het generaties uithouden. Door het inbranden van de hele naam was ook het wijnhuismerk gebruikelijk. Degene die zo'n gereedschap vond, werd aanbevolen dit zo gauw mogelijk aan de eigenaar terug te geven. Met vreemd gereedschap werken kon niemand riskeren en werd streng bestraft.

**05**

### De Zeller zwarte kat

In de torenkamer is dat samengebracht wat Zell met de naam "Zeller Schwarze Katz" verbindt. Rechts naast de ingang zijn documenten tentoon- gesteld, die de herkomst en de leeftijd van deze wijn laten zien. Daarna zijn het de families Mayntzer en Bohn geweest die het eerst deze gegevens gebruikten en daarmee reclame maakten voor de Zeller wijn. Al na de helft van de 19 eeuw werd bijzonder goede Zeller wijn van bepaalde hoogten "Schwarze Katz" genoemd, tegelijkertijd gaven ook benijders andere Moezelsoorten deze naam, zogenaamd een fantasienaam die zij wilden benutten. Zo was er "Schwarze Katz" ook van Frankfurter firma's, in Reil noemde men wijn ook "Reiler Weiße Katz", in Traben Trarbach "Trarbacher Schwarzer Kater", een firma uit Gondorf bracht een "Zeller Weiße Maus" op de markt, wat een Koblenzer gerechtshof verbood.



De hoeveelheid van de uitgestalde etiketten van de oudste Zeller wijnbouw- bedrijven laat zien, dat het niet om fantasienamen gaat. In de tafelvitrine kan men gerechtsoordelen nalezen, die uiteindelijk de naam " Zeller Schwarze Katz" als eigendom der Zeller aanbouwgebieden erkende. Degene die deze naam misbruikt moet met juridische consequenties rekenen.

## Het verhaal van de "Zeller Schwarze Katz"

Waar is de "Zeller Schwarze Katz" hun namen, die is te vinden op bijna elke wijnkaart in de wereld? Er zijn al vele jaren geleden, bij een bezoek aan de stad Aken kooplieden cel, om daar wijn kopen. In deze jaren was de wijn nog niet gebottelde wijn Sent. De wijn was nog steeds in Barrel (dat wil zeggen karrenvrachten) verkocht.

De Aken kooplieden wilden een belasting van wijn in hun stad te nemen, en ging zitten voor dit doel met een wijnmaker in combinatie. Dit was heel blij toen hij hoorde hun zorgen en de kooplieden uitgenodigd in zijn kelder. In deze kelder de wijn had liggen wijnen van verschillende jaargangen. Zij hadden zoveel proberen. Ten slotte kooplieden festgeprobt 3 karren, waarvan er een nu uit. "Na alles wat je moet proberen om iets te eten", de wijnmaker zei in een keer, en het duurde niet lang voordat zijn vrouw ging in de kelder met een aantal Hausmacherschnittchen. Het sloop ongemerkt, de zwarte kat van de familie via de kelder deur in de kelder.

Het was goed te eten. Net als de wijn na het proeven weer de buis in een van de drie vaten dit werd bang, want heel snel de zwarte kat zat op dat vat je spuugde met defensieve poten tegen de wijnmaker. Op dit moment, maar je wist het niet, moet het belang van dit evenement voor de Zeller wijn.

Omdat het gedrag van de kat waren de Aachen kooplieden slecht geluiddichte en vroeg zich af: "Waarom de kat sist zo" "Er moet iets bijzonders in dit ontwerp zijn," zei een van de handelaren. "Ja, het moet de beste," antwoordde een ander. Zij kochten de Karrenvracht onmiddellijk en nam die gelijk is aan Aken.

Het duurde niet lang voordat de kooplieden terug kwam naar Zell om de hele wijngaard wijnen uit deze te kopen. De wijn was zeer verrast en vroeg de klerken wat er allemaal Kauffreudigkeit betekende. Toen ze de wijn aan gedacht om de zwarte kat en vertelde hem dat de wijn werd genoemd "Zeller Schwarze Katz" enorme aantrekkingskracht hebben gevonden van hun afzetgebieden, de lichte wijn van het gehoor. Hij onmiddellijk op de hoogte van de gemeenteraad. De Commissie heeft vastgesteld groeien in een wijngaard, de wijn was, en beschreef hen als de oppervlakte van de wijngaarden

"Zeller Schwarze Katz"

In de tafelvitrine aan de voorzijde van de torenkamer bewijzen andere archiefstukken en foto's, hoe zeer men in Zell met de naam "Zeller Schwarze Katz" woekerde.



Kwaliteitskenmerken zoals ingebrand kurkmerk en wijnzegel beschrijven de Zeller Wijn als uniek. Sinds de verandering van de aanduidingen op wijnetiketten in 1971 bestaat deze vorm van wijnreclame niet meer.

De beide vitrines aan de linker kant laten andere maatstaven zien hoe men in Zell wijnreclame maakt. Zoals het organiseren van wijnprinsessen, wijnkoningin en "katjes". Het plaatsen van een "Schwarze Katz Brunnen" in het jaar 1936, gemaakt van inheems bazalt, ontworpen door Prof. Burger uit Mayen, stelt de Zeller Katz in het centrum van de stad. Vanuit de torenkamer kunt U de bron ook in natura zien. Daar worden de Moezelavonden en wijnproeverijen gehouden ,die bij bevolking en gasten goed aankomen.

De Schwarze Katz kunt U ook als aandenken kopen b. v. op wijnglazen, als stofdieren, als plastikaanhanger en op wijnetiketten.

06

## Doorgang naar de vatenmakerij



Op de etiketten uit de vijftigerjaren van de vorige eeuw zijn middeleeuwse motieven uit Zell te zien. Oude foto's laten de wijnbergen en stadsaanzichten van Zell zien.

07

## Vatenmakerij



Toen de laatste kuiper (houten vaten maker), Oswald Pütz in het jaar 1959 zijn werkplaats sloot, werd de inventaris niet tegen afbraakprijzen verkocht of vernietigd, maar ging zijn eigendom naar de stad Zell. In het museum getuigt het van een ambacht, dat vroeger in alle wijnbouwgemeenten verbreid was, omdat de wijnboer zijn wijn zonder uitzondering in houten vaten afvulde en ze ook in vaten verkocht. De wijnsjouwiers brachten de vaten op schepen of ook in spoorwagens.

In het linker gedeelte zien we gereedschap dat de kuiper gebruikte. De schaaftbanken en de voegschragen, werden in de regel door de kuiper zelf gemaakt. De smid leverde daarvoor de ijzeren delen.



Een hoeveelheid meetlatten, cirkels en verschillende trekijzers in rechte of gebogen vorm horen bij de uitrusting van een kuiperwerkplaats.

De grove "buiklijn" van de ton werd met de richtbijl voorgehouwen en met de voegbijl glad gemaakt. Alle hoeken moeten nauwkeurig zijn, opdat het vat later dicht is en zijn "buik" heeft.

Aan de rechter zijde ziet men hoe een vat ontstaat:



Met de hulp van zetbanden worden de duigen tot een vat samengesteld. Twee zetbanden worden aan vier tegenoverelkaarstaande duigen, de hoofdduig, bevestigd. De spanbanden worden op de buik van het latere vat geklemd en geeft de "buiklijn" aan. Dan volgt de rest van de duigen.

Boven een vuur en met vochtigheid worden de duigen buigzaam gemaakt, zodat doormiddel van een windas het vat boven en beneden de zelfde omvang krijgt. Op deze manier kunnen verdere banden gezet worden die de duigen definitief richten. Nu mist het vat nog zijn bodem en deksel. Met de "Gärgelkamm" een soort mechanische frees, ontstaat een groef, de "Gargel", die doormiddel van het bodemijzer de vooraf gemaakte bodem wordt ingezet.

Ook het handwerk van de kuiper sterft uit, omdat de vaten door de industrie goedkoper gemaakt kunnen worden. Hiermede gaat een stukje idylle verloren. Het ritmische, op de ijzerenbanden slaan, is verstomd. Het museum is nu de plaats waar men het oude handwerk en gereedschap nog kan zien.



Schröter (mannen die de wijnvaten uit de kelders haalden) een uitgestorven beroep door de uitvinding van de pompen. Zij beladen de wagens schepen en treinwagons met wijnvaten of transporteerden het direct naar de klant. De foto rechts aan de wand laat de schröter zien bij zijn werk.



## Tweede etage van het museum

Via de trap komt men op de tweede etage van het museum.



Een model van de oude Kaimter school staat op de muur tegenover de trap.

08

### Tingjieter en messensmid



Het smeedijzeren traliewerk, omstreeks 1550 met de oudste bekende lastechniek gemaakt en stamt van het Zeller slot.



In de eerste vitrinie rechts worden ambachten getoond, die in Zell al lang zijn uitgestorven: het handwerk van de tinnegieter en de messensmid.

In Zell waren de tinnegieters Giovanni Boretti en Albino Rinaldi gevestigd. Albino Rinaldi stierf in 1912. Gewoonlijk verbleven de tinnegieters niet lang. Ze trokken met hun gereedschap door het land, om voor de mensen hun dagelijks servies te repareren of opnieuw te gieten. Ze namen gedeukte tindelen als betaling aan en goten direkt nieuwe schotels, borden, olielampen, lepels, bekers, opscheplepels of kruiken. Het lage smeltpunt van tin, ongeveer 230 graden, maakt het de tinnegieter mogelijk overal te werken.

Met de tentoongestelde gietvorm kan men lepels gieten. Tussen de verwarmde vormdelen is plaats genoeg voor het hete tin. De lucht ontwijkt door kleine luchtgaten, "de pijpen". Het is niet gebruikelijk dat de tinnegieter zijn naam en plaats bekend maakt, maar op de tentoongestelde kruik is dit wel het geval. De graving op de onderkant luidt: " G. Boretti, Zell A/D Mosel" Beide kruiken stammen uit de tweede helft van de 19. eeuw, omdat in die tijd veel Italiaanse handwerkers naar Duitsland kwamen, b. v. voor de bouw van de staatsspoorlijn Koblenz-Trier. De vormen kunnen ook ouder zijn, te zien aan de tinnen sluiting in de vorm van een touw.

## Het handwerk van de messensmid



Sinds 1845 tot ca. 1965 bestond in Zell de firma Schneck, een messensmid. De specialiteit was, handgemaakte werktuigen, voornamelijk voor de landbouw en wijnbouw. Wijnbouwscharen vervingen het grote krommes, een kleine sikkkel waarmee men de takken snijdt. De eerste wijnbouwscharen hadden nog bladveren, die later door luchtveren werden vervangen die elastischer en lichter ingezet konden worden. Vandaag gebruikt men nog het kleine krommes voor het afsnijden van takken en het bindmateriaal. In de vitrine kan men kleine en grote wijnbouwscharen met verschillende systemen van de firma Schneck zien. Overall is de firmanaam "Schneck" ingeschlagen. De vitrine laat ook twee "Saftmesser" (sapmessen) van de firma Schneck zien. De messen zijn erg scherp en werden voor het afsnijden van de sapplant "Lactuca viroso" de gifflatuw gebruikt. De gifflatuw werd van boven naar beneden ingesneden en gaf een melkachtige vloeistof, die men voor een opiumachtig medikament als pijnstillend middel kon gebruiken. De stad Zell, maar vooral de weilanden van Kaimt, hoorden in het Duitse Rijk tot de belangrijkste plaatsen waar de gifflatuw groeide.

09

## Sigarenproductie



Wanneer men deze ruimte in de richting van de wijzers van de klok volgt, ziet men verdere gereedschappen voor de sigarenproductie: een jutezak-klopmachine voor het schoonmaken van jute zakken, waarin de tabaksbladen uit de hele wereld werden geïmporteerd, een poederkast om een gelijkmatige sigarenoppervlakte te krijgen en een "Darre" (droogkast). Dat is een kleine oven, waarin de vochtige tabakbladen werden gedroogd.

Deze bevat vooral sigarensnijmachines van

verschillende grootte en uitvoering. Naast een met messingblik veredelde snijmachine zien we een reeks kleine blikken machines, die door de dorpsbankwerkers werden gemaakt en in slechte tijden voor het snijden van de eigen tabak werden gebruikt. Op de bovenste plank ziet men formaatkasten, die werden gebruikt om de nog vochtige sigaar zijn vorm te geven. Alleen ronde sigaren hoefden niet geperst te worden. Bij een sigarentafel hoorden verder, lijmpotjes en de houten tuiten, waarmee de vooraf gelijmde toppen van het sigarendekblad werden gefixeerd. De lijm, b.v. rijststijfsel, was levensmiddelecht. Rechtsboven ziet men in deze vitrine verschillende drukmatrijzen, waarmee de sigarenkisten bedrukt werden, die geen etiket hadden. De matrijzen werden met de spindelpers op het dunne hout geperst.



Bij punt 09 van onze rondgang laten wij een schilderij zien van Wilhelm Terwei: "In de sigarenfabriek Felzen" / Wittlich 1936. Daarop worden de werkfasen van een sigarenfabriek duidelijk gemaakt. Aan de grote tafel zijn zes werkplekken. Omdat sigaren worden gewikkeld, noemt men de tafel ook wel "wikkeltafel". De vrouwen maakten de ruwe sigaren, waarbij het vulmateriaal door een blad werd omhuld. In een wikkelp plank werden de sigaren in een bepaalde vorm geperst. De mannen maakten de sigaar klaar met een duur dekblad, meestal van overzeese oorsprong, dat kunstvol om de ruwe sigaar werd gewikkeld. In het achterste deel van de afbeelding zien we een spindelpers, die ook in ons museum staat. De vrouwen garneerden de sigaar met een sigarenbandje en verpakten de sigaren in kistjes. In het museum Zell bezitten we een wikkeltafel voor één persoon, die bij thuiswerk in de keuken of de woonkamer werd gebruikt. De halfmechanische viervoudige tafel was een Cubaanse uitvinding, en kon alleen worden gebruikt als het sigarenformaat gelijk groot was. Omdat dat alleen bij grote firma's mogelijk was, was bij kleinere firma's maximaal een wikkelmachientje voor één wikkel te vinden. Een dergelijke machine, die op het principe van



cigarettenzelfdraaiapparaten functioneerde, staat aan de achterzijde van de voorgevel.



Voor het handwerk was het noodzakelijk dat de wikkelplank, voor de helft met zinkblik was beslagen. Het houten deel van zo'n plank, werd gebruikt voor het wikkelen, het blikken deel voor het snijden van de tabakbladeren. Met de wikkelplanken voor de verschillende sigarenformaten en met een pers, die in dit gedeelte van het museum veel staat, kon men al een kleine "fabriek" openen. Dit was voor zo'n fabriekje toereikend.

Hier is een hoeveelheid historisch verpakkingsmateriaal, overwegend van firma's uit Zell, samengebracht. Naast "Haus Neuerburg", dat met pijptabakzakken, sigarenkisten en sigarettenverpakkingen vertegenwoordigd is, kunnen ook kisten van de oudste sigarenfabriek van Zell "Graeff & Söhne", in noten- en eikenhout getoond worden. In het bovenste gedeelte zijn verpakkingsmaterialen van firma's uit Wittlich, Trier en Morbach te zien.

Hier is een aantal leren sigarenetui's samengebracht. Ze zorgden ervoor dat de sigaren niet kapot gingen, want als het rookkanaal onderbroken was kon de tabak alleen nog in een pijp worden gerookt.

Twee staalkaarten van een reiziger in stenen pijpen, laten allerlei soorten stenen pijpen zien die besteld konden worden. Roken met stenen pijpen was goedkoper dan met houten pijpen en veel gezonder (dacht men) omdat de tabaksappen in de pijpkop trokken en niet in de mond konden komen. Alleen een ingerookte stenenpijp smaakte goed. Daarom lieten rijke mensen, deze door arme mensen inroken. De kleine stenenpijpen heten "Hänschen" en werden ook dan gerookt als na het afbreken van de steel het vuur bijna onder de neus smeulde. Omdat de stenen pijpsteel aan de lippen kleefde, werd er vaak een pleister of touw om gewikkeld. Ook de kleine pijpen, die eigenlijk voor de kinderen werden gemaakt om

zeepbellen te blazen, werden na de oorlog door de opa's in beslag genomen.



In het onderste gedeelte van de vitrine zijn houten pijpen uit de verzameling van de firma Mostert te zien. Echte pijprokers hadden meerdere pijpen in gebruik, die uit edele houtsoorten gemaakt werden, b.v. Bruyere, en dan ook erg duur waren. Als accessoires voor de pijproker waren daar, de tabakbuidel en edele stoppers en reinigers.

Aan de achterkant van de voorzijde is een galerij met familieportretten te zien van de Zeller tabakfabrikanten en hun leidende medewerkers. Tot de grote fabrieken van Zell, die honderden mensen in dienst hadden hoorden de firma's Graeff Söhne, Neuerburg, Kirking (Orsoy), Mostert, Nußbaum & Eich en Klevenhusen.

De gebouwen van deze firma's staan voor een gedeelte nog in Zell, maar hebben nu een andere bestemming. De grootsten zijn de gebouwen Schlosstraße 16 en 18, Balduinstraße 76, Balduinstraße 29 en het gebouw van de Zeller Engineering in het Linnichbachtal. Daarnaast waren er nog kleine "fabrieken" in de vorm van een familiebedrijf.

Huiswerk was in deze branche ook mogelijk.

Een spindelpers en een slijpmachine voor de voorzijde brengt U in de sfeer van het getoonde handwerk.

Drie ramen met fraaie sigarenkistetiketten van Zeller firma's leiden naar grote reclamefiguren van de firma Mostert uit Koblenz, die in Zell meerdere fabrieken had.

**10**

## Galerij



In de galerie zijn kunstwerken van regionale kunstenaars.

De oude ingang deur van het raadhuis uit 1887 is hier na de renovatie ingebouwd.

**11**

## Touwslagerij



Bij punt 11 van onze rondgang zijn inrichtingsvoorwerpen van een touwslager opgebouwd. In Zell waren vroeger meerdere touwslagers. Het adresboek van de omgeving van Zell uit het jaar 1908 noemt de weduwe Kaspar Schleyer, touwslager en handel, Hauptstraße 52. Weduwen van handwerkers mochten het handwerk van hun overleden man voortzetten. Haar man, Kaspar Schleyer (1881-1904) was de zoon van Nikolaus Schleyer, die ook touwslager was. Gedurende drie generaties werd het touwslagershandwerk uitgeoefend, daarna kon men niet meer concurreren met de industriële produktie.

Het inwonerboek van de middenmoezel uit 1939 noemt Kaspar Schleyer (1881-1954), Mittelstraße 7, als touwslager van Zell. Hij opende zijn touwslagerij in Juni 1921. Kaspar Schleyer kunt U op een foto in deze afdeling zien.

Omdat de touwslager voor lange touwen een lange lijnbaan nodig had, werd in de regel op de Moezelwerf gewerkt, of op de huidige Lindenplatz.

Touwen werden uit hennep of vlasvezels, die zorgvuldig gehekeld werden, gemaakt. Het materiaal, dat in de "Hagedornsche Spinnmaschine" tot een eindeloze draad gedraaid werd, moest houtdelen vrij zijn. Deze eindeloze draden werden aan de slede en aan de spilhaken van het touwslagerswiel bevestigd. Beide schragen waren vast in de bodem verankerd

om de druk bij het draaien van de touwen weerstand te bieden. De draden werden, door een mal van elkaar gescheiden, en werden door het draaien van het touwslagers- wiel ineengedraaid. Voor dikke touwen werd het zware "kamservies" gebruikt en meerdere draden aan een haak bevestigd. Ook hier zorgde een passende mal ervoor, dat het materiaal gelijkmatig werd samengedraaid. Een moeilijk werk was het verknopen of vlechten van touweinden. In onze tentoonstelling kan men enige van deze artistieke vormen zien. Ze waren nodig, opdat het touw niet ging rafelen.

De touwen waren in de landbouw nodig, als kalfsstriek, als deel van de trekkabel, om schoven te binden, als ondersteuning van een hoofdstel, op de Moezelkotters (schepen) of als emmertouw in bronnen en putten. De touwslager maakte ook netten. Kabels, snoeren en touwen werden haast in elk beroep gebruikt.

Het traditionele handwerk werd overbodig door de massale fabricage van touwen in fabrieken, b.v. in Alf aan de Moezel. Meester Schleyer wende zich meer en meer de wijnbouw toe.

12

## Vlaggen

In de buurt van de lift zijn oude verenigingsvlaggen te zien.

- Mannenkoor Cecilia 1880
- Vereniging voormalige krijgsgevangenen 1922
- Brandweer
- Streekvereniging
- Moezelvereniging Essen 1926. Vlaggenzegening 1960.





## Vlasverwerking

De volgende nis in ons handwerkmuseum is aan de vlasbouw gewijd. Ook aan de Moezel leefde men niet alleen van de wijnbouw, maar ook van landbouw en leerlooien. De vlasbouw diende vooral de zelfverzorging van de boerenbevolking met linnen, waaruit beddelakens, handdoeken, gordijnen, tafelkleden, nachthemden, blousen, hemden en rokken geweeft werden. Linnen is een huidvriendelijke stof, die ook in de hete zomer prettig te dragen is. Enige oude linnenhemden zijn in de verzameling te zien.



Onze tentoonstelling laat belangrijke gereedschappen zien, die men nodig had, om uit de vlasplant een draad te maken, die men kon verwerken. Het vlas werd eerst door een vlaskam (repel) getrokken, om het van de zaad- bolletjes te bevrijden. Om de houtachtige delen van de plant te scheiden, werd het vlas in een bakkersoven geroosterd of gedroogd. Met de breekmachine werd de halm gebroken, met de bedoeling dat veel houten deeltjes los laten. Een verfijning van de draden gebeurde met hulp van de vlaswingel, waarmee doormiddel van een houten zwaard de houtdelen werden verwijderd. Een verder uitvezelen geschiedde door het gebruik van verschillende fijne vlaskammen. In onze tentoonstelling zijn deze vlaskammen van kappen voorzien, met de bedoeling, dat niemand zich aan de vele punten kon verwonden.

Na deze werkfasen, die erg vermoeiend zijn, en met uitzondering van de vlaswingel, door mannen uitgevoerd werd, is de draad fijn genoeg om te verspinnen, een zuiver vrouwenwerk. Ons museum bezit zowel een spinnewiel als ook een haspel, waarmee het vlas tot een knot kon worden verwerkt, die men kon verkopen of in voorraad kon nemen zonder dat de draden in de war konden raken.

## Herinnering aan de joodse gemeenschap Zell

In de torenkamer is een tentoonstelling te zien van joodse getuigenissen, die niet in de Schloss-Synagoge geplaatst konden worden.



### ***Shalom geachte bezoeker !***

In de ingang, waarachter zich de beschrijving bevindt van de geschiedenis van de Synagoge in Zell raakt U met de hand de "Mesusa" aan. Een kokertje uit messing, waarin zich een perkamentblad bevindt. De "Mesusa" is altijd aan de rechterdeurpost aangebracht. Overigens "Mesusa" betekent in het hebreuws "deurpost". Op het perkamentblad staat de tekst uit het oude testament van Deuteronomium hoofdstuk 6 vers 4-9 en hoofdstuk 11 vers 13-21.



De eerste teksttafel informeert U over de Synagoge van de gemeente Zell. Hiertoe behoorden de plaatsen van de Zeller Hamm, die aan de grote Moezelbocht liggen, de plaatsen Pünderich, Briedel, Zell, Merl, Bullay, Alf en het kuuroord Bad Bertrich in de Eifel. De Pruisische regering besloot in een verordening, hoe in Duitsland de synagogendistrikten zijn te vormen, daarbij hoorde ook het inrichten van een gebedshuis, een synagoge.

De tekst op de tweede tafel verklaart het totstandkomen en de geschiedenis van de enige synagoge die midden in een slot ligt, tussen het torencomplex en het Ökonomiegebouw (rentmeestergebouw) uit het midden van de 16e eeuw. In 1938 ontsnapte de synagoge aan brandschatting door de SA, door een verordening van de politie, omdat het historische slot door deze terreurdaad getroffen zou kunnen worden. In September 1939 werd de gebedsruimte onder dwang voor 1.000 rijksmark aan de eigenaar van het slot verkocht.

Het gebouw dreigde in verval te raken, toen het bureau voor monumentenzorg het op de monumentenlijst plaatste. De nieuw opgerichte vereniging "Vrienden van de Zeller Synagoge" kon in

het jaar 2000 met het restaureren beginnen. Op 25. oktober 2003 werd de oude Zeller synagoge na een voorbeeldige restauratie opengesteld. Nu wordt het gebruikt voor culturele samenkomsten.

De derde teksttafel laat zien, waar het 4 km stroomafwaarts gelegen joodse kerkhof in Bullay, bij de ingang van het dorp ligt. Hier vonden de overledenen van de Zeller synagoge hun laatste rustplaats. Kerkhof heet in het Hebreeuws "beth o lam", huis van de eeuwigheid. De graven bleven altijd bestaan.

Onder de afbeelding links is een grafsteen van een vrouw uit Bullay te zien met een geknakte roos, symbool voor het vroege overlijden van een Joodse vrouw. Rechts ernaast grafsteenfragmenten uit Bullay. De volgende teksttafel informeert U over de bijzonderheden in de gemeenten Merl en Bullay.

Links naast de wenteltrap leest U op het doek de namen van bekende synagogeleden, de gegevens van hun leven, emigratieplaatsen en landen of hun lot. Opgesteld werd deze lijst rondom 1990 door Walter Kahn, vroeger in Bullay. Zonder zijn praktische en morele ondersteuning was deze ruimte er niet geweest. Ook de ontmoetingsweek in 1995 zou er niet geweest zijn.

De volgende teksttafel geeft informatie over de gemeente Zell, het aantal inwoners van het verbond, ook van Briedel met links daarvan twee oorkondes van Martha Bender, dochter van de leider van de synagoge, en haar lidmaatschap van verschillende verenigingen. Rechts van de tafel hangen foto's van de familie Adler, slagerij en eethuis, dat in de directe omgeving van het raadhuis in de Mittelstraße lag.

De voorlaatste teksttafel bericht over de kleinere gemeenten Alf, Bad Bertrich en Punderich, daarboven hangt een firmabord van de slagerij Nathan/Leopold Geisel uit Pünderich.



Hoe het in 1995 tot een ontmoetingsweek kwam met de overlevenden uit de Zeller Synagoge laat de laatste teksttafel zien. Acht van de elf uitgenodigde gasten kwamen uit de USA, Canada en Israel. Een jaar later kwam er nog één, ook uit de USA.

Het accent van hun komst lag bij schoolbezoeken, maar ook ontmoetingen met medeleerlingen, vrienden, en burens. Naar aanleiding van het succes van deze week ontstond in 1997 de inrichting van deze ruimte.

Leerlingen van een havoschool uit Zell, maakten van eikenhout een gedenktafel met de namen van de Holocaustoffers.

In totaal 34 leden van de Zeller synagogegeenote werden vanaf 1940 naar woongetto's in Trier, Koblenz-Lützel en Köln-Deutz gebracht. Van daaruit begon de laatste tocht naar de vernietigingskampen in het oosten. De meeste Zeller joden vonden een gewelddadig einde in Theresienstadt, Auschwitz, Minsk, Lodz, Icbiza, Sobibor en Riga.

Het oudste slachtoffer was de 99 jarige, in Zell geboren Johanna Treidel-Bender. Manfred Wolf overleefde Auschwitz als 21 jarige de bevrijding op 7 januari 1945.

Op de aansluitende klaptafel kunt U gegevens van de families, foto's oorkondes, stambomen en brieven zien.

Vermeldenswaard zijn vooral de bladzijden van de familie Kahn uit Bullay, zij geven een beeld van de vertrouwdheid door lidmaatschappen in plaatselijke verenigingen.

De gegevens op deze klaptafel zijn de belangrijkste van alle verzamelingen in deze ruimte.

Vitrine 1 vlakbij het raam laat U erediensvoorwerpen zien voor de Sabbat, het Chanukkafest en het Pessach, het joodse Paasfeest.

De wekelijkse Sabbatviering begint vrijdagmiddag na zonsondergang en eindigt zaterdagmiddag ook na zonsondergang.

De eettafel is dan feestelijk gedekt met een Sabbatafelkleed, de beide Sabbatkandelaars, en de Basamim boompjes, waarin zich Sabbatlichten, alsook geurende specerijen b.v. kruiden of muskaatnoten bevonden. Het feestelijke eten moet vrijdag voor zonsondergang zijn bereid en werd op een kookplaat tot zaterdagavond warm gehouden, omdat de gelovige joden op de zevende dag van de week geen werk mochten verrichten; ook niet koken. Chanukka is een lichtfeest in december, dat op het skandinavische Julfeest lijkt. De kandelaars symboliseren de komst van de Messias in de donkere tijd van het jaar .

Een belangrijk familiefeest, lijkend op het christelijke kerstfeest, is de Sederavond, donderdag voor Pessah, het joodse Paasfeest. De families komen ten minste voor deze bijzondere gebeurtenis samen. Op deze avond gedenkt men de uittocht van de kinderen Israels uit Egypte. Het hoofd van de familie leest uit de Haggadah, de geschiedenis uit Exodus voor. Op de feestelijk gedekte tafel herinnert het Sederbord symbolisch aan deze gebeurtenis, met de zes velden voor de opname van bitterkruiden, been, rammenas, eieren, selderij en humus, dat is een pasta, ze dienen niet als levensmiddel, maar laten een traditionele decoratie zien.

Vitrine 2 dicht bij de ingang, laat in vier vakken van boven naar beneden verschillende kippas zien, dat zijn hoofdbedekkingen, die de mannen op het kerkhof en in de synagoge moeten dragen. Streng gelovige mannelijke joden dragen ze ook overdag.

Een geliefd kinderspel is de Dreidet. De letters van het hebreeuwse Alphabet symboliseren steeds getallen, zoals b.v. de Romeinse getaltekens, die tegelijkertijd ook letters zijn. Elke letter staat voor een getal. De winnaar is degene met de meeste punten.

In het tweede vak ziet U naast het zilveren mes van de herbergier August Adler, sierplaatjes van de synagogekandelaar uit Zell, zij bedekten de hele kabellengte van het plafond tot aan de kandelaar. Een goedgebleven hebreeuwse Bijbel die in Zell werd gebruikt, stamt uit het jaar 1896.

Het derde vak laat U koshere levensmiddelen zien, dat betekent dat ze onder strenge voorwaarden zijn gefabriceerd. De koshere wijn mag alleen uit druiven bestaan, die door gelovige joden werd geoogst en verwerkt. Deze wijn werd alleen bij feestelijkheden genuttigd. Daarentegen werden de matzen, dat is nietgezuurd brood, volgens voorschrift in de Pessachweek en bij bepaalde andere feestdagen, wel gegeten.

In de nieuwe tijd, biedt de handel ook koshere producten aan zonder gelatine.

Het onderste vak herbergt een fragment van zandsteen uit de linker portaalpost van de Zeller Synagoge. Het Shalom bord dient alleen als decoratie.

Als U nu naar het linker raam gaat en op het arkadengebouw achter de "Schwarze Katz Brunnen" kijkt, kunt U zich voorstellen, dat op deze plaats in 1957 het joodse logement Bermann stond. Uw blik gaat nu naar beneden, dan ziet U het huis aan de Marktstraße, de voormalige winkel van de joodse horlogemaker en goudsmit Albert Wolf en aan het eind van de bocht in de straat aan de linkerkant lag de voormalige winkel van slager Max Wolf, die in 1936 door de Nazi's zo werd getreiterd dat hij financieel geruineerd werd en zich uit wanhoop van het leven beroofde. Hij was het eerste offer van de Holocaust in Zell.

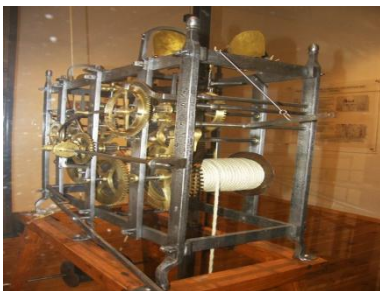
Alle beroepen van de joden in Zell waren alledaagse beroepen. Dat laat zien dat ze gelijkwaardig waren met hun christelijke burenen.

**Over uw reactie in het gastenboek verheugen wij ons !**

**15**

### **Uurwerk van de raadhuis klok**

Vanuit de torenkamer gaat men via de wenteltrap naar de oude gemeentehuis klok. U kunt het gerestaureerde uurwerk achter glas zien. Een uitvoerige beschrijving van de klok en zijn techniek is in de "Uhrenstube" gedocumenteerd. In de dakstoel boven de klok zijn twee oude klokken opgehangen, een uit het jaar 1743, die als uurslagwerk diende. Beide klokken worden al tientallen jaren niet meer geluid.



Voor U deze ruimte verlaat, zet U Uw naam in het gastenboek, wij danken U voor Uw interesse en wensen U shalom en lehitraot, dat betekent vrede en tot ziens.

Hartelijk dank voor uw winteresse aan het  
**Wijn en Streekmuseum van de stad Zell (Moezel)**



Wij hopen dat deze tentoonstelling bij u herinneringen heeft gewekt aan lang vervlogen tijd, en onze jongere bezoekers een kleine indruk heeft gegeven over hoe er vroeger gewerkt is geworden zonder de technische hulpmiddelen zoals wij die nu kennen.